

بررسی اختلالات روان شناختی در نوجوانان بزهکار استان گلستان

دکتر عباسعلی نوذری

چکیده

پژوهش حاضر به مقایسه ویژگی های روان شناختی نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی می پردازد.

فرضیه ها

- ۱- بین ویژگی های روان شناختی نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی دار وجود دارد.
- ۲- بین میزان شکایات جسمانی نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی دار وجود دارد.
- ۳- بین میزان وسواس و اخبار نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی دار وجود دارد.
- ۴- بین میزان حساسیت در روابط متقابل اخبار نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی دار وجود دارد.
- ۵- بین میزان افسردگی اخبار نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی دار وجود دارد.
- ۶- بین میزان اضطراب اخبار نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی دار وجود دارد.
- ۷- بین میزان پرخاشگری اخبار نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی دار وجود دارد.
- ۸- بین میزان ترس موضی اخبار نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی دار وجود دارد.
- ۹- بین میزان افکار پارانوئیدی اخبار نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی دار وجود دارد.
- ۱۰- بین میزان روان پریشی اخبار نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی دار وجود دارد.

جامعه آماری کلیه نوجوانان معرفی شده به کانون اصلاح و تربیت زندانهای استان گلستان و نوجوانان عادی استان در سال ۸۵ می باشد که از میان آنان ۱۰۰ نفر به روش تصادفی چند مرحله انتخاب شده اند. نوع روش تحقیق علی مقایسه ای بوده و ابراز اندازه گیری پرسشنامه سلامت عمومی ۹۰ سوالی است. بررسی یافته های تحقیق نشان می دهد بین ویژگی های روان شناختی نوجوانان بزه کار و نوجوانان عادی تفاوت معنی دار وجود دارد بدین معنی که نوجوانان بزهکار نسبت به نوجوانان عادی از سطح سلامت روان پایین تری برخوردارند.

کلید واژه ها

ویژگی های روان شناختی، بزهکار، وسواس، پرخاشگری

مقدمه

روان شناختی نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معناداری وجود دارد یا خیر؟ برای این کار دو گروه نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی با هم مقایسه می‌شوند.

فرضیه تحقیق

- ۱- بین ویژگی‌های روان شناختی نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی‌دار وجود دارد.
- ۲- بین میزان شکایات جسمانی نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی‌دار وجود دارد.
- ۳- بین میزان وسواس و اخبار نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی‌دار وجود دارد.
- ۴- بین میزان حساسیت در روابط متقابل اخبار نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی‌دار وجود دارد.
- ۵- بین میزان افسردگی اخبار نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی‌دار وجود دارد.
- ۶- بین میزان اضطراب اخبار نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی‌دار وجود دارد.
- ۷- بین میزان پرخاشگری اخبار نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی‌دار وجود دارد.
- ۸- بین میزان ترس موضی اخبار نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی‌دار وجود دارد.
- ۹- بین میزان افکار پارانوییدی اخبار نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی‌دار وجود دارد.
- ۱۰- بین میزان روان پریشی اخبار نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

تعریف کلید واژه‌ها و اصطلاحات

ویژگی‌های روان شناختی (سلامت روان): از دیدگاه روانشناسی سلامت سیستم‌های شناختی، عاطفی، رفتاری و اجتماعی انسان در ارتباط با یکدیگر در تعامل است. از دیدگاه سیستمی فرد به عنوان عنصری از یک سیستم مطرح است. از این دیدگاه تعامل و الگوهای سرآورده‌ای و بازخورد رفتار فرد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. رفتار فرد تابعی از کل سیستم و رفتار سایر اعضا و عناصر است (ثنائی، ۱۳۷۵).

بزهکاری: بزهکاری نوجوانان نوعی خشونت و خلافکاری غیر قانونی در بین نوجوانان زیر ۱۸ سال است که هنوز به سن قانونی نرسیده است. فرار از منزل، دزدی، ضرب و شتم، خرابکاری، رفتار وحشیانه، مصرف الکل و مواد مخدر، روسپیگری، لواط، هتک عفت، قاچاق و قتل را می‌توان در شمار بزهکاری نوجوانان دانست (لطف آبادی، ۱۳۸۰، ص ۱۸۴).

شکایات جسمانی: سلامت روانی و سلامت جسمانی لازم و ملزوم یکدیگرند. متخصصان علوم تغذیه و محققان، ارتباط مشخصی بین سلامت روان و بدن را با کیفیت تغذیه و میزان تحرک

هدف از این تحقیق آگاهی از ساختار روان شناختی افراد در دوره نوجوانی و جوانی مبتنی بر پژوهش‌های علمی است. این دوره که با تغییرات ژرف روان شناختی، زیست شناختی و اجتماعی مشخص است، شروع روان شناختی آن با تسریع رشد شناختی و تحکیم شکل شخصیت خود را نشان می‌دهد؛ از نظر اجتماعی نیز نوجوانی دوره آماده سازی مجددانه برای نقش آتی به عنوان یک بزرگسال جوان است (کاپلان و سادوک؛ ۱۹۹۴).

در این پژوهش به جای این که تصور کنیم رشد افراد در همه زمان‌ها و در همه شرایط یکسان است، این نظر را دنبال می‌کند که تفاوت زندگی هر فرد (سطح و طبقه اجتماعی، نظام ارزشی، فرهنگ و خرده فرهنگ، سبک زندگی و ...) باعث تغییر در چگونگی شکل‌گیری رشد روانی- حرکتی است (لطف آبادی، حسین، ۱۳۸۰).

نحوه شکل‌گیری ویژگی‌های روان شناختی نوجوانان بزهکار در کنار نوجوانان عادی، با در نظر گرفتن ویژگی‌های جمعیت‌شناسی، مهم‌ترین متغیری است که با روش تحقیق توصیفی از نوع علی مقایسه‌ای دنبال می‌شود که با نتایج حاصله می‌توان اقدامات مناسب و شیوه‌های اصلاح رفتار در مکان‌های پر جمعیت و حاشیه‌نشین به کار گرفت. بدیهی است کارگیری شیوه‌های اصلاحی رفتار از ورود نوجوانان به دنیای بزه در بزرگسالی نقش بسزایی دارد و ضریب اطمینان را در بازسازی مجدد شخصیتی در گذرگاه ورود به جامعه کاری سالم افزایش می‌دهد. امید است این تحقیق با یافته‌های جدید و تکمیلی بتواند گامی را در راستای اصلاح رفتار نوجوانان بردارد.

بیان مسئله

به دلیل ارتباط بین شهری و گسترش صنایع و شهرهای بزرگ و امکان به دست آوردن نیازهای احتمالی زندگی از جمله کار و کسب دانش موجب شده که بسیاری از روستاییان به شهرهای بزرگ کوچ کنند و شهرها از لحاظ فرهنگ، آداب، رسوم، پایبندی به نظام‌های سنتی و مذهبی، جهان‌بینی و غیره متفاوت شوند.

از طرفی به نظر می‌رسد مهاجرت، فرهنگ روستایی، دوری از خانواده و محل زندگی، فقر اقتصادی و نداشتن حمایت اجتماعی، مجموعه عواملی هستند که می‌توانند در بسیاری از اختلالات رفتاری که بروز و شیوع آن بین نوجوانان دانش‌آموز زیاد است نقش داشته باشد (احدی و محسنی، ۱۳۷۰، ص ۱۷۷).

با توجه به مسائل مطرح شده و پیچیده بودن دلایل بروز رفتار بزهکاری و با نظر به مرزی بودن استان گلستان که مسائل خاص خود را دارد، پژوهشگران بر این عقیده‌اند که تحقیق و تفحص در مورد این مسأله و رابطه بین ویژگی‌های روان شناختی جوانان بزهکار و جوانان عادی ضروری است تا بتوانند در مسائل تربیتی و اصلاح رفتار نوجوانان نقشی داشته باشند.

اهداف کلی

هدف کلی پژوهش حاضر، مقایسه ویژگی‌های روان شناختی نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی می‌باشد و آیا بین ویژگی‌های

جسمی یافته‌اند (هومن، ۱۳۷۶). لذا در بررسی وضعیت روانی فرد به علائم جسمانی نیز توجه کرد.

وسواس و اجبار: فکر وسواس یک فکر، احساس، عقیده یا حس مزاحم و تکرار شونده است. فکر وسواسی موجب افزایش اضطراب شخص می‌گردد در حالیکه انجام عمل وسواسی اضطراب شخص را کاهش می‌دهد. این اختلال به طور قابل ملاحظه‌ای در برنامه معمول شخصی، عملکرد حرفه‌ای، فعالیت‌های اجتماعی معمول یا روابط با دوستان و اعضاء خانواده اختلال ایجاد می‌کند (کاپلان و سادوک ۱۳۷۰).

حساسیت در روابط متقابل و کنش اجتماعی: اصولاً یکی از معیارهای سلامت روانی سازگاری اجتماعی است. این روابط همان تعاملات فرد در موقعیت‌های اجتماعی است. اختلال در روابط و کنش اجتماعی یکی از علائم بعضی اختلالات روانی است. مثل حالت‌های افسردگی شدید. در افراد ضد اجتماعی و بزهکار تعاملات اجتماعی به نوعی مختل است که موجب حالت غیر عادی شده است.

اضطراب: یک احساس منتشر ناخوشایند و احساس بیقراری و دلواپسی مبهم است، که با چند علامت همراه است. مثل احساس تنگی قفسه سینه، تپش قلب، تعریق، سردرد، احساس فشار و تنش که از علائم شایع اضطراب است (کاپلان و سادوک، ترجمه پورافکاری، ۱۳۷۰).

اضطراب واکنشی در مقابل خطری نامعلوم و از نظر منشأ همراه با تعارض است. علائم روانی و جسمی اضطراب در افراد فرق می‌کند (همان منبع).

افسردگی: افسردگی حالتی از غمگینی است، که در طیف وسیعی از افسردگی خفیف تا افسردگی شدید و سایکوتیک مطرح است. افسردگی با علائمی همراه است، مثل کاهش فعالیت، بخصوص فعالیت‌های لذت بخش، ناتوانی در کسب لذت در چیزهایی که قبلاً برای شخص لذت بخش بوده است. احساس درماندگی، کندی

روانی - حرکتی، بی‌اشتهایی و کاهش وزن، شکایت‌های جسمی مثل سردرد و کمر درد، که شدت افسردگی بستگی به تعداد علائم، درجه، و تعداد آنها دارد (همان منبع).

افکار پارانوئیدی: سوء ظن دیرپا، عدم اعتماد به نفس، آدمی متعصب، دنباله رو مدارک بی‌عدالتی و فرافکن محتوای فکری از علائم مشخصه افراد پارانوئیدی است که خود را نپذیرفته و آن را به دیگران نسبت می‌دهند. (کاپلان و سادوک، ترجمه پورافکاری، ۱۳۷۰).

پیشینه تحقیق

بررسی‌های همه‌گیری شناختی درباره اختلال‌های روانی در خلال نوجوانان نادرند اما با توجه به نتایج تحقیقات مختلف می‌توان گفت که در مورد ۵۰ درصد تا ۲۰ درصد از بیماران سرپایی یا بستری شده در این سنین به تشخیص روان گسیختگی می‌انجامد.

در مروری بر پژوهش‌های به عمل آمده در زمینه بزهکاری کودکان و نوجوانان و بررسی‌های کتابخانه‌ای نشان می‌دهد که در این زمینه پژوهش‌های معتبر محدود است که به چند مورد آنها اشاره می‌شود. غفوری و غروی (۱۳۵۹) به بررسی پرونده‌های اطفالی که از ۱۳۴۸ تا ۱۳۵۲ در کانون اصلاح و تربیت به سر می‌برده‌اند در گزارش وی آمده است که ۴۰ تا ۵۰ درصد اطفال مورد بررسی در این پژوهش متعلق به خانواده‌های گسسته‌اند.

احمدی محسنی (۱۳۷۰) به بررسی ۲۶۵۲ دانش آموز که بنا به گزارش مربیان و مدیران مدرسه یکی از تخلف‌های دزدی، همجنس بازی، اعتیاد را تجربه کرده‌اند یا دچار سایر اختلالات رفتاری بوده‌اند، پرداخته و ۸۸۱ دانش آموز عادی همان مدارس به عنوان گروه شاهد انتخاب شده‌اند آنها گزارش می‌دهند که درآمد پدر، مهاجرت، به بطاعت گذراندن اوقات فراغت، وضعیت دوستان و ازدواج مجدد پدر بر بزهکاری دانش آموزان نداشته است.

در پژوهشی که توسط محمد مهدی خدیوری زند (۱۳۶۵) تحت عنوان ساخت شخصیت و خانواده بزهکار نوجوان در کانون اصلاح و تربیت مشهد انجام گرفته به طور کلی مهمترین عوامل خانوادگی که باعث بزهکاران نوجوان می‌شود به شرح ذیل عنوان داشته است: بی‌توجهی به فرزندان، سخت‌گیری و شدت عمل والدین نسبت به فرزندان، فرار از خانه، دوستان ناباب و بی‌توجهی خانواده‌ها به ارزش‌های مثبت مذهبی و اخلاقی کودکان و نوجوانان.

سرابندی علیم (۱۳۷۶) تحقیقی تحت عنوان بزهکاران نوجوان انجام داده و به این نتیجه رسیده که شروع انحرافات نوجوانان از محیط خانوادگی است و خانواده در ارضای غرایز و نیازهای اساسی نوجوانان نقشی عمده دارند.

در پژوهشی دیگر نصران... انصاری نژاد (۱۳۷۷) تحت عنوان بررسی مقایسه‌ای وضعیت خانوادگی، زیستی، و شناختی کودکان و نوجوانان بزهکار و

۲- تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون آماری تحلیل واریانس یک راهه و در موقع لزوم استفاده از آزمون توکی

روش جمع آوری اطلاعات

ابزار گردآوری داده‌ها وسیله‌ای است که به پژوهشگر کمک می‌کند تا داده‌های لازم را جمع‌آوری و ثبت نماید. پژوهشگر بر حسب روش تحقیق مورد نظر خود و نوع داده‌هایی که قصد جمع‌آوری آن را دارد، تصمیم می‌گیرد که از چه ابزاری برای گردآوری داده‌های خود استفاده کند (نادری، ۱۳۷۴).

در این پژوهش، ابتدا سؤالات پرسشنامه به صورت زبان ساده برای آزمودنی‌های توجیح شد و سپس اجرا گردید، و در این امکان به آزمودنی‌ها داده شد مواردی که مفهوم نباشد از آزمونگر که در آنجا حضور داشت کمک بگیرد.

روش آماری

در پژوهش حاضر برای بررسی و تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش از روش‌های آماری توصیفی و استنباطی از جمله محاسبه میانگین‌ها و انحراف معیار، ترسیم جداول و نمودارها، تحلیل واریانس یک راهه و آزمون توکی استفاده شد.

پرسشنامه سلامت روانی

پرسشنامه سلامت روانی یک "پرسشنامه سرنندی" مبنی بر روش خود گزارش دهی است که در مجموعه بالینی با هدف ردیابی کسانی که دارای یک اختلال روانی هستند، مورد استفاده قرار می‌گیرد (دراگیتیس، ۱۹۷۳). پرسشنامه SCL-90R در سال ۱۹۷۳ توسط دراگیتیس طراحی و تدوین شده است شامل ۹۰ سؤال چهار گزینه‌ای است و دارای ۹ نقایص زیر است:

- (۱) شکایات جسمانی، (۲) وسواس و اجبار، (۳) حساسیت در روابط متقابل، (۴) افسردگی، (۵) اضطراب، (۶) پرخاشگری، (۷) ترس مرضی، (۸) افکار پارانوئیدی، (۹) روان پریشی (هومن، ۱۳۷۶)

نتیجه

ساختار روان شناختی افراد در دوره نوجوانی و جوانی با تغییرات ژرف روان شناختی، زیست شناختی، اجتماعی مشخص می‌گردد. هدف کلی پژوهش حاضر، مقایسه ویژگی‌های روان شناختی نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی می‌باشد و آیا بین ویژگی‌های روان شناختی نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی تفاوت معناداری وجود دارد یا خیر؟ برای این کار دو گروه نوجوانان بزهکار و نوجوانان عادی با هم مقایسه می‌شوند.

در پژوهش حاضر نمونه از بین نوجوانان معرفی شده به کانون اصلاح و تربیت زندانهای استان گلستان در سال ۸۵ به تعداد ۱۰۰ نفر و نوجوانان عادی از بین دانش‌آموزان مدارس استان به همان تعداد انتخاب می‌شوند که نمونه گیری به روش تصادفی چند مرحله‌ای انجام می‌گیرد. روش تحقیق علمی - مقایسه‌ای (پس از

غیر بزهکار انجام داده و به این نتیجه رسیده که افراد بزهکار دارای والدینی با انحرافات و سابقه محکومیت بوده و از هم گسیختگی بین آنها مشاهده می‌شود.

تامپسون و دیگران (۱۹۹۱) در مقاله‌ای تحت عنوان بزهکاری نوجوانان به عوامل گوناگونی برای تبیین بزهکاری به مانند ماهیت اجتماعی مسئله، زمینه‌های رفتار گروهی نوجوانان در جامعه، تأثیر خانواده و همسالان و بر خود جامعه با بزهکاری نوجوانان در نظر گرفته‌اند.

در یک بررسی تجربی دیگر بر اساس پرسشنامه‌های گردآوری شده (جنس ۱۹۷۲) از ۱۵۸۸ دانش‌آموزان غیر سیاه‌پوست انجام شده است. متغیرهای گوناگونی از قبیل نظارت و حمایت خانواده، دوستان بزهکار و تعداد آنها، محله جرم خیز، وجود تشویق و منع هنگام تخلف از قوانین، کیفیت مدرسه از لحاظ وجود دانش‌آموزان بزهکار و تأثیر آنها بر شدت بزهکاری مورد تحلیل‌های گوناگون آماری قرار گرفته‌اند. یافته‌ها حاکی از آن است که نظر ساترلند و کرسی مبنی بر این که وضعیت زندگی خانوادگی وقتی بر بزهکاری تأثیر می‌گذارد که (الگوهای بزهکاری) برای تقلید وجود داشته باشد، کافی نیست. نظارت خانواده و حمایت آنان از نوجوانان در تخفیف شدت بزهکاری آنها مؤثر است. از این مطالب پیداست که مسئله‌ای به این پیچیدگی را نمی‌توان با روش‌های تحلیل ابتدائی بررسی کرد.

جامعه آماری

جامعه آماری شامل نوجوانان معرفی شده به کانون اصلاح و تربیت زندانهای استان گلستان و نوجوانان عادی استان می‌باشد.

نمونه و روش نمونه گیری

در پژوهش حاضر نمونه از بین نوجوانان معرفی شده به کانون اصلاح و تربیت زندانهای استان گلستان در سال ۸۵ به تعداد ۱۰۰ نفر و نوجوانان عادی از بین دانش‌آموزان مدارس استان به همان تعداد انتخاب می‌شوند که نمونه گیری به روش تصادفی چند مرحله‌ای انجام می‌گیرد.

روش تحقیق

روش تحقیق علمی - مقایسه‌ای (پس از وقوع) است.

ابزار جمع آوری اطلاعات

پرسشنامه سلامت عمومی ۹۰ سؤالی است که سلامت روانی و خرده مقیاسهای افسردگی، اضطراب، اختلال در کنش اجتماعی و شکایات جسمانی را می‌سنجد.

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

۱- توصیف و تبیین داده‌ها با استفاده از شاخص‌های آماری توصیفی مانند میانگین، واریانس، انحراف معیار و ...

مرضی (۰,۰۳۸) و روان پریشی (۰,۰۴۳) با نوع جرم نمونه غیر عادی رابطه معنی داری مستقیم وجود دارد.
 آزمون فرضیه‌های اصلی تحقیق نشان می‌دهد که بین دو گروه عادی و غیر عادی از نظر مؤلفه‌های روان شناختی نظیر افسردگی (۰,۰۲۰)، پرخاشگری (۰,۰۲۲)، روان پریشی (۰,۰۳۴) و اضطراب (۰,۰۲۰) تفاوت معنی دار آماری وجود دارد.*

وقوع) است.
 سنجش روابط بین متغیرهای جمعیت شناختی نمونه‌های مورد مطالعه با تست SCL-90 و با استفاده از نتایج پردازش نرم افزار آماری Spss پرداخته شده است.
 بررسی یافته‌های فرضیه اول پژوهش نشان می‌دهد که بین ویژگی‌های روان شناختی نوجوانان بزهکار و نوجوانان بزهکار نسبت به نوجوانان عادی از سطح سلامت روان پایین تری برخوردارند در نمونه غیر عادی (زندانیان) بین سطح سواد با مؤلفه‌های شکایات جسمانی (۰,۰۲۳)، وسواس-اجبار (۰,۰۰۱)، افسردگی (۰,۰۳۰) و روان پریشی (۰,۰۰۲) رابطه معنی داری وجود دارد.

پی نوشت

۱- screening
 ۲- goldberg

بین متغیر روابط بین پدر و مادر در نمونه عادی با مؤلفه‌های حساسیت در روابط متقابل (۰,۰۰۳) و افسردگی (۰,۰۱۵) رابطه معنی داری وجود دارد و در نمونه غیر عادی (زندانیان) نیز نشان گر آن است که روابط بین پدر و مادر با مؤلفه پرخاشگری (۰,۰۳۵) رابطه معنی داری داشته است.
 بین وضعیت پدر و مادر نمونه عادی با مؤلفه اضطراب (۰,۰۲۱) رابطه معنی داری وجود دارد همچنین بین وضعیت پدر و مادر نمونه غیر عادی با مؤلفه‌هایی نظیر وسواس-اجبار (۰,۰۵۳) و افسردگی (۰,۰۲۱) رابطه معنی داری مشاهده گردید که این مبین این است که بول داشتن یا نداشتن والدین می‌تواند موجب برخی از اختلالات روان شناختی گردد. در نمونه غیر عادی بین حیات پدر با مؤلفه روان پریشی (۰,۰۳۰) رابطه معنی داری مشاهده گردید.
 بررسی نتایج داده‌ها نشانگر آن است که در بین مؤلفه‌های روان شناختی بیشترین تأثیر بر تعداد دفعات زندانی شده نیز افزوده می‌گردد.
 بین سطح سواد نمونه غیر عادی (زندانیان) (۰,۰۲۹)، سطح سواد پدر (۰,۰۰۸)، سطح سواد مادر (۰,۰۰۱) و وضعیت بین پدر و مادر (۰,۰۱۱) با متغیر وابسته بزهکاری (نوع جرم آنان) رابطه معنی داری مشاهده می‌گردد.
 بین شکایات جسمانی (۰,۰۳۱)، حساسیت در روابط متقابل (۰,۰۱۶)، اضطراب (۰,۰۴۲)، پرخاشگری (۰,۰۲۵)، ترس

منابع
 سادوک، کابلان، گرب. (۱۳۷۵) خلاصه روانپزشکی علوم رفتاری، روانپزشکی بالینی ترجمه پورافکاری، نصرت الله.
 آزاده، (۱۳۷۴) تحلیلی بر روش درمانگری ایس. مجموعه مقالات راهنمایی و مشاوره دانشگاه علامه طباطبایی.
 احمدی، بیرج (۱۳۷۱) زنجیره‌های اعتیاد. تهران. انتشارات آوای نور.
 بایبوردی، ع. (۱۳۷۸) بررسی رابطه بین منبع کنترل و سلامت روانی در ۷۷-۷۸، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم.
 حسان، هادی (۱۳۷۸) بررسی مؤلفه‌های بنیادین سازش یافتگی در آزادگان ایرانی رساله دکتری. دانشگاه تربیت مدرس.
 جودیت، س. مانزوشیراکرام، (۱۳۷۳). درآمدی بر اپیدمیولوژی ترجمه: جانقربانی، حسن.
 دوآنشولتنس، (۱۳۷۸) روانشناسی مکالمه، ترجمه: خوشدل، گیتی. تهران: نشر البرز.
 شعاری نژاد، (۱۳۷۳) درآمدی بر روانشناسی انسان. تهران انتشارات رشد.
 شفیع آبادی، ع ناصر، غ (۱۳۷۵) نظریه‌های مشاوره و روان درمانی، نشر دانشگاهی.
 کافسی م و همکاران. (۱۳۷۳) بررسی وضعیت تحصیلی و سلامت روانی دانشجویان تهران، مرکز مشاوره دانشجویان تهران.
 نوایی نژاد س. (۱۳۷۲) رفتارهای بهنجار و نابهنجار. تهران. انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
 هومن، ع. (۱۳۷۵) استاندارد سازی و هنجاریابی پرسشنامه سلامت عمومی برای دانشجویان روزانه کارشناسی دانشگاه تربیت معلم. تهران، دانشگاه تربیت معلم، طرح پژوهشی.
 کیسون، را (۱۳۷۴) مبانی مشاوره و راهنمایی. ترجمه: ثنائی. تهران. انتشارات ویراستار دادستان. پریرخ (۱۳۷۸) بیماری‌های جدید تمدن، تنیدگی یا استرس. تهران. انتشارات رشد.